

Misjonskontinentet Latin-Amerika I

AV NILS E. BLOCH-HOELL

A. Geografi, kultur og sosiale forhold

Latin-Amerika

Som kjent går navnet Amerika tilbake til Amerigo Vespucci og hans reiser og er brukt første gang i en trykt geografisk beskrivelse fra 1507. Latin-Amerika er en nyere betegnelse. Den omfatter tolv selvstendige stater i Syd-Amerika og åtte suverene stater i Mellom-Amerika. Til disse kommer syv selvstendige stater i Det karibiske hav og syv stater, med større eller mindre selvstyre, som hører til britisk, fransk, nederlandsk eller amerikansk (USA) territorium. I alt blir det 34 stater som stundom regnes som Latin-Amerika. Selv synes jeg at det er liten mening i å omtale engelsk-talende land som Barbados, Jamaica og Bahama-øene som latinamerikanske. Men vi må regne med omkring 30 stater som latinamerikanske. De ligger alle syd for USA og bruker alle spansk eller portugisisk og i to små områder fransk.

Flere latinamerikanske land er små, både i utstrekning og med hensyn til folkemengde. Men følgende syv stater har alle mer enn ti millioner innbyggere: Argentina (25,05 millioner), Brasil (104,24 millioner), Chile (10,2 millioner), Colombia (23,95 millioner), Mexico (60 millioner), Peru (15,4 millioner) og Venezuela (11,63 millioner). Alt i alt må vi regne med at det i samtlige latinamerikanske land bor mer en 300 millioner spansk- eller portugisisktalende mennesker som for den alt overveiende dels vedkommende er nominelle katolikker. Den samlede betegnelse, Latin-Amerika, er av sproglig art. Kulturen har sterke innslag av spansk og portugisisk tradisjon og katolisisme, men også av stedlige religiøse, sosiale og kulturelle elementer. Det er vanskelig å slå fast det nøyaktige tallet på rene indianere i Latin-Amerika, men det må vel være rundt 20 millioner av dem. I mange land består mesteparten av folket av mestiser, blanding av indianer og hvit. Enkelte sydamerikanske land, f. eks. Brasil, har et betydelig innslag

av negre og japanere. Blant landene med størst prosent av hvit befolkning er Argentina og Costa Rica.

Mesteparten av Latin-Amerika ligger syd for Ekvator, altså i tropisk og subtropisk klima. Samtlige latinamerikanske land må betegnes som u-land.

Politisk har forholdet mellom de enkelte land vært ganske stabilt. Krig har forekommet sjelden i nyere tid. Derimot har revolusjoner, med skiftende militærregjeringer så å si hørt til årets uorden. Demokrati, slik vi oppfatter det, er det lite av. Med demokrati forstår vi da alminnelig stemmerett og en elementær undervisning som gjør det mulig å bruke denne stemmeretten, likhet for loven og uavhengige domstoler (maktfordelings-prinsippet), religionsfrihet, tale- og trykkefrihet samt en samfunnsorden som sikrer en noenlunde jevn fordeling av ressursene.

Før-europeiske kulturtradisjoner

Den førkoloniale styreformen i Latin-Amerika varierte fra de aller enkleste nomadestrukturer og enkle jeger/fisker samfunn til store fastboende samfunn med sterkt differensierte kulturformer. Fremdeles eksisterer mindre stammer som lever etter et uhyre enkelt sosialt mønster, som likevel er preget av en viss rangorden og arbeidsfordeling. (Indre av Brasil, Ildlandet osv.) Det som vi gjerne oppfatter som høytstående samfunn, med et organisert og differensiert samfunnssystem, vitenskap, kunst og religion var utviklet lenge før Colombus. Minnesmerker og tradisjoner fra denne tiden spiller i vår tid en stor rolle i de latinamerikanske folks identitetsbevissthet og sterke nasjonale selvfølelse. Vel kjent er det mektige *Inka*-riket ved Andesfjellene, på vestsiden av Syd-Amerika. Utgangspunktet for Inka-riket var en indianerstamme som ved administrativ dyktighet la under seg alle omliggende stammer. Det omfattet til slutt mesteparten av Peru, Ecuador, Bolivia og deler av Chile og Argentina. Den spede begynnelse tok til før Kr. f. og nådde høydepunktet under den eneveldige Capac som var konge 1493–1527. Han delte riket mellom sine sønner og gjorde det lettere for spanjeren Pizzaro å erobre Peru ca. 1533. Da hadde inka-kulturen stått på høyden i ca. 400 år.

Inkaene brukte kunstig vanning og dyrket mais, gress og poteter og holdt husdyr som lama, alpakka og hunder. De kjente bronse, gull og sølv. Inkaene hadde et klassedelt samfunn, og riket var

inndelt i fire provinser. Straffelovene var rigorøse. De hadde et høyt utviklet tekstilhåndverk og pottemakeri og en avansert arkitektur. Veisystem med broer og postvesen var utbygget, men de hadde intet virkelig skriftsprog.

Inkaen regnet seg som etterkommer etter solguden, og religionen omfattet både anekult og astraldyrkelse. Troen på en skapergud, torden- eller uværguden, fruktbarhetskult og jaguarguden gikk over i hverandre. Tempeltjenesten, der utvalgte jomfruer hjalp til, omfattet renselser, bønner og ofringer, ved sjeldne anledninger også menneskeofringer. Prestene hørte til inka-klassen og virket også som leger.

En annen høykultur hadde *maya*-folket utviklet. Maya-folket holdt til i Yucatan i Mexico, Guatemala og Honduras, men resten av maya-kulten finnes fremdeles så langt syd som i Brasil. Og ca. 20 stammer i vår tid har fremdeles tilknytning til den. De eldste mayabyene er fra ca. 300 e. Kr.. Men det gamle mayariket gikk i oppløsning ca. 900 e. Kr. Noe senere oppsto «det nye riket», som spredte seg nordover. Mayariket var et agrarsamfunn, og byene var først og fremst kultsteder. Fra ca. 1400 begynte en indre strid, bl. a. med de krigerske toltekerne.

Mayaenes kalender var bedre enn samtidens europeiske, og de delte året inn i 365 dager. Tallet null var kjent tusen år før enn i Europa. Mayaene hadde et ideografisk skriftsprog. De bygget templene sine oppå pyramider som kunne være 70 m. høye, og dyrket solen som lysets, livets og visdommens gud. Mayakulturen var bare en blant flere. Blant de mest høytstående var *toltekerne*, men *aztekerne* kultur er mer kjent. Aztekerne slo seg ned i Mexico-dalen på 12–1300 tallet e. Kr. De hadde en stor gudeverden med solgud, krigsguder, vindgud, «den fjærklede slange» og regn- og vegetasjonsgud. Prestskapet var godt organisert. Under ofringene rev man ut hjertet av levende krigsfanger og rakte det opp mot solguden. Hovedstaden lå ute i en sjø i det som nå er Mexico City.

Aztekerriket ble erobret i 1521 og jevnet med jorden av Hernando Cortez. Delvis parallelt med aztekerkulturen gikk zapotekernes kultur med klassisk kunst ca. 400 f. Kr. til 1521 e. Kr. Senteret var her i Monte Alban, der det er gjort store gravfunn, bl. a. urner med jaguar- og menneskefigurer.

Alene i Mexico har man over 2200 *funnsteder* med til dels omfattende byggverk og kolossalt mange gjenstander. Bare få mil utenfor Mexico finnes en tempelby, Teotihuacan med månens og

solens tempelpyramider og en festning. Mange av de viktigste skulpturene og keramikken er anbrakt i museer. Det viktigste av dem finnes i en stor park i Mexico City. Museo Nacional de Antropologia har 25 store saler og har en av verdens fineste etnografiske samlinger. Men endog i et lite land som Costa Rica har man et bra antropologisk museum. Der har vi også en avdeling for gammel kirkekunst med praktfulle paramenter o.l. og et stort utvalg av legemstore Maria-figurer med parykker og vakre klær, typiske utslag av spansk/latinamerikansk folkefromhet.

Latin-Amerikas før-europeiske historie oppviser en rekke kultur-epoker som dels avløser hverandre og dels går over i hverandre. De spanske og portugisiske conquistadorer raserte langt mer enn tidligere erobringer. All bykultur og all såkalt finkultur forsvant. Enkelte former for kunsthåndverk, særlig i tekstiler, er likevel levende også idag. Og man bruker bevisst indianske motiver i nå-tidskunst, f. eks. i de storslåtte eksteriørbilder på universitetsbiblioteket i Mexico City. Det opprinnelige styresett i de latinamerikanske kulturriket var autoritært, oftest militært og stammebestemt. Folket var politisk passivt. Fra Latin-Amerika ble koloniområde var det slutt med enhver politisk selvstendighet helt frem til begynnelsen eller midten av forrige århundre, frasett det som kunne føres videre innenfor familien eller til nød i landsbyen. Det var ikke plass for et lederskikt som kunne bevare, enn si utvikle videre, vitenskap, kunst og andre kulturformer. Kolonialismen medførte kulturforfall og lammelse av initiativ, selv om det også brakte med seg endel nye impulser.

Den vanlige styreform i nåtidens Latin-Amerika er *militærdiktaturet*. Det gjelder også Cuba, selv om Fidel Castro er jurist og ikke utdannet offiser. Cuba står ellers i en særstilling og spiller en viss ideologisk rolle for politisk radikale i andre latinamerikanske land. Som regel avløser militærregimene hverandre etter noen år, svært ofte ved et kupp som er ledet av en general eller oberst. *Amnesty International* har påvist at fengsling av politiske motstandere og bruk av tortur er utbredt i en rekke latinamerikanske land. Politi- og militærmakt brukes stadig for å oppnå skifte av statssjef og regjering og for å bevare makten. Som utpregede eksempler på militærdiktaturer kan nevnes Argentina, Bolivia, Brasil, Chile (junta), Colombia, Guatemala (der den norsk-ættede presidenten sies å være reformvennlig), Ecuador, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay og Venezuela.

Men det finnes unntagelser. Forbundsrepublikken Mexico er den største av de latinamerikanske statene som ikke har diktatur. Mexico har alminnelig stemmerett, også for kvinner. Det samme har El Salvador og Costa Rica. Men også i Mexico har presidenten meget stor makt. Han utpeker og utnevner selv sin regjering, delstatsguvernørene og statsadvokatene. På den annen side kan presidenten i Mexico ikke gjenvelges. Og hva som kanskje er enda viktigere: Mexico har bygget ut undervisningsvesenet slik at demokratiet har visse forutsetninger for å kunne fungere. Mexico har obligatorisk folkeskole, men om fattige barn ikke møter frem, er det ingen som bryr seg. Det er hele 21 universiteter i landet.

Sosiale forhold

Fattigdommen kom ikke til Latin-Amerika med europeerne. Klasseforskjellen var der før også, og ufreden. Men dimensjonene på vold og utbytting ble så rent demonisk store sammen med kolonialismen. Det tragiske er at de sosiale forhold ikke synes å ha bedret seg etter at kolonisystemet ble avskaffet i løpet av de siste drøye 150 år. *Analfabetisme* er et nøkkelord i Latin-Amerika. Den varierer sterkt, fra bare ca. 6 prosent analfabeter i Argentina, der over nitti prosent av befolkningen er hvite, og til Guatemala, der ca. 40 prosent av folket er indianere og bare 25 prosent er lesekyndige. I Bolivia er prosenten av indianere enda høyere, trolig 70 prosent, og bare halvparten av barna i skolepliktig alder får skolegang.

Vi regner med at prosenten av analfabeter i Brasil er ca. 50, og det kan antagelig være gjennomsnittet i Latin-Amerika i vår tid. Det er klart at demokratiet ikke vil kunne vinne frem i Latin-Amerika før analfabetismen er overvunnet. Veien ut av fattigdommen i det industrisamfunn som tvinger seg frem også i Latin-Amerika, går selvsagt også om lese- og skrivekunnskap.

Befolknings eksplosjonen er et grunnleggende problem i Latin-Amerika, som i andre u-land. Jo sterkere befolkningen øker over en viss prosent, dess dypere synker den ned i fattigdom. Befolkningsveksten varierer i Latin-Amerika og er svakest (1,5 p. a.) i det «hvite» Argentina. I mange land som f. eks. Colombia, Mexico (3.8!), Paraguay, Peru og Venezuela er den over 3 prosent årlig, og i Brasil vel 2,8. Gjennomsnittet ligger antagelig på ca. 3 prosent. Intet land, spesielt ikke et u-land kan absorbere en så stor folkevekst. Det dreier seg anslagsvis om en vekst på ca. 9 millioner årlig,

fordelt på alle latinamerikanske land. Befolknings eksplosjonen fører til en urbanisering som har fått og stadig får katastrofale sosiale følger. Folkeveksten blir til en storbyvekst som automatisk medfører slum. Noen eksempler på latinamerikansk storbyvekst: *Buenos Aires* i 1950: nær 3 mill., 1960: 3,8 mill. 1973: 8,4 mill. m. forsteder.

Caracas i 1950: 540.000, 1960: 1,2 mill., 1970: 2 mill. m. forsteder.

Mexico City i 1940: 1,5 mill., 1960: 2,85 mill., 1973: 7,8 mill. m. forsteder 10,2 mill.

Montevideo i 1950: 740.000, 1960: 1,2 mill. 1972: 1,5 mill.

Rio de Janeiro i 1950: 1,9 mill., 1960: 2,8 mill., 1970: 4,3 mill., m. forsteder 7,1 mill.

Sao Paulo i 1950: 2,5 mill., 1960: 3,7 mill., 1970: 5,9 mill., m. forsteder 8,1 mill.

Flukten fra landet henger sammen med at ca. 70 prosent av den dyrkede jorden eies av ca. 3 prosent av befolkningen. Det finnes reserver av dyrkbar jord, og den jorden som er dyrket, kan dyrkes langt bedre. Men til dette kreves det opplæring og kapital.

Barnedødeligheten er stor i Latin-Amerika, aller verst i slumstrøkene. I Brasil dør hvert tiende barn før fylte to år. I byen Recife i det fattige nord-østlige Brasil er barnedødeligheten 28,5 prosent, i noen bydeler 50 prosent.

Det hevdes at to tredjedeler av befolkningen lider av underernæring og at halvparten lider av smittsomme (eller parasitt-) sykdommer. Store deler av befolkningen har ynkelige boligforhold. I storbyvekstens spor følger ny arbeidsløshet. Det hevdes at prosenten av arbeidsløse i Mexico til tider går opp i 47 prosent.

Det økonomiske liv er dominert av utenlandsk kapital. I 1950-60 ble det investert 9,6 milliarder US dollar i utenlandsk, vesentlig nord-amerikansk kapital i Latin-Amerika. Men i samme tidsrom gikk 13,4 milliarder dollar tilbake til kapitallandene. Omtrent 70 prosent av all latinamerikansk eksport gikk til USA. Og tilsvarende tall kan registreres for importen. En annen sak er det at en vesentlig del av produksjonen aldri ville ha kommet i stand uten utenlandsk kapital, initiativ og ekspertise.

B. *Utenlandsk misjon*

Kristen misjon begynte i Latin-Amerika umiddelbart etter at Colombus hadde «oppdaget» Amerika i 1492, samme år som kong

Ferdinand og dronning Isabella hadde overvunnet de såkalte maurere, de muslimske arabere i Spania. Det later til at Colombus hadde en ekte interesse for evangeliets utbredelse, selv om han og hans medarbeideres profittbegjær sto i strid med det vi oppfatter som kristen etikk. Colombus fanget 600 «innfødte» og tok dem med som slaver til Spania. Likevel skrev han i 1492 at man må glede seg over at «vår tro blir opphøyet og vår rikdom øket».

Den beryktede pave Alexander VI sendte i mai 1493 ut den første av såkalte padroado eller padrao buller. I disse dokumentene delte paven den nyoppdagede verden inn i to deler etter en geografisk linje. Den ene delen tilfalt kongen av Portugal og den andre kongen av Spania. Kongene fikk «handelsmonopol», men også i oppdrag å utbre «vår religion».

Kongene fikk vidtgående fullmakter. De hadde plikt til å sende og underholde misjonærer og til å bygge kirker. Men ingen katedral kunne bygges uten kongelig tillatelse, ingen misjonærer sendes og ingen biskop utnevnes og intet regionalkonsil innkalles uten kongelig tillatelse. Kongene hadde også rett til å kontrollere all korrespondanse til og fra den nye verden. Til og med pavelige skriv skulle kontrolleres før de eventuelt ble kunngjort.

Jeg oppfatter padroado-dokumentene som de mest ødeleggende skriv i misjonens historie, fordi de koblet sammen misjon og kolonipolitikk av verste slag på en skjebnesvanger måte og fordi de fikk så enorme konsekvenser.

De som skulle omvendes, kom i stor grad til å identifisere kirke og misjon med vold og utbytting, selv om misjonærer og conquistadorer ikke var samme personer. Da indianerne fikk høre om salighet, spurte de om også de hvite skulle være der. Jo, de skulle da det. Da svarte indianerne at da betakket de seg. Så ille var forholdene at pave Paul III i 1537 utstedte en bulle om at indianerne skulle behandles som frie mennesker.

Selvsagt fantes det misjonærer som opponerte mot den umenneskelige behandling av indianerne. Den mest kjente forsvarer av indianernes menneskelige natur og menneskerettigheter er dominikaneren (biskop) Bartolomé de las Casas (d. 1566).

Misjonsmetoden gikk jevnt over ut på tvangskristning og masse-dåp. Vi skal erindre at de spanske erobrere gjennom århundrer hadde stått i motsetningsforhold til de muslimske herskere på den pyreneiske halvø. Da kampen ble avsluttet med militær seier over araberne, fikk de overvunne vantro (muslimer) i stor utstrekning

valget mellom omvendelse eller døden. Spanjerne tok med tvangsmisjonsmetoden hjemmefra. Kristendoms-kunnskap og personlig tro ble det oftest lagt liten vekt på. Fremdeles er kristendoms-kunnskapen i denne delen av verden uhyggelig dårlig. Det tok tid å få laget ordbøker på indianske sprog og enda lengre tid å få skrevet indianske katekismer. Den lærde misjonæren Bernard de Sahagun skrev i samarbeid med indianere *Histoire générale des choses de nouvelle Espagne*. Boken forteller om religioner, skikker, lover, dyreliv og planteliv i Mexico. Men denne verdifulle boken ble først trykt lenge etter forfatterens død, og det ble tatt lite hensyn til den. Som regel fulgte misjonen det såkalte tabula rasa-prinsipp. *Tabula rasa*, «det hvite blad» eller «den ubeskrevne tavle» forutsetter at ikke-kristne folkeslag er uten brukbar kultur. Alt må brytes ned og bygges opp fra grunnen av. Religionene er falske og må utryddes. Moderne katolske misjonsforskere beklager dette sterkt. Bernard de Vaulx skriver at «Hedenskapet ble riktignok forkastet gjennom en bekjennelse med leppene, men i dypet levde det videre, gjemt under kristelige seremonier og derfor knapt til å oppdage og slett ikke til å beseire.» Resultatet av den overfladiske misjon var en nominell kristendom med sterke synkretistiske innslag. Misjonen i Latin-Amerika ble skadet ved rivalisering mellom misjonsordene, og ved at en del av misjonærene var dårlige eksempler. Aller vanskeligst for evangeliets troverdighet var de europeiske erobrerers oppførsel.

Det mest interessante eksempelet på bruk av en annen misjonsmetode i Latin-Amerika er omtalt i Norsk Tidsskrift for Misjon 1976 s. 19ff. Det dreier seg om de såkalte *reduksjoner* som jesuittene satte i gang i 1608. Reduksjonene omfattet ca. 30 landsbyer i Paraguay og utgjorde en velferdsstat. De spanske jesuittene mente at indianerne var best tjent med fullstendig isolasjon. Jesuittene prøvde å tilpasse seg de lokale forhold. Regelmessig arbeid ble innført, men bare med halv arbeidsdag, under jesuittenes ledelse. Befolkningen ble mindre prisgitt naturens luner enn den hadde vært i sin tidligere naturtilværelse. Landsbyene ble uavhengige når det gjaldt mat.

Det ble brukt meget musikk, og jesuittene gjorde bruk av stedlige instrumenter og toner. Kirker og gudstjenester var preget av liv og prakt, fester og prosesjoner. Religiøse *fiestas*, ofte med sterke sekulære innslag, spiller fremdeles en fremtredende rolle i Latin-Amerika. Kirkekunsten ble tilpasset folkets tradisjoner, og

rettsvesenet brøt ikke helt med det stedlige straffesystem. Det ble gitt undervisning bl.a. i rekke-dans, og på festdager ble preken og katekisasjon erstattet med mysteriespill. Hele denne blomstrende drivhusmisjon ble ødelagt ved en spansk-portugisisk kolonikrig og ved utvisningen av jesuittene i 1760-årene. Det hele smuldret opp, bl. a. fordi det ikke var utdannet nasjonale prester.

Det regulære misjonsarbeid begynte med beskjedne mannskapsstyrker, først på de vestindiske øer. Forsøkene på Haiti og San Domingo ble nesten uten frukt. Først da 17 fransiskanere kom dit i 1502, ble det fart i misjonsarbeidet. I 1523 kom 11 fransiskanere til Mexico. Senere kom også dominikanere, augustinerne, og fra 1572 begynte jesuittene sitt misjonsarbeid i Amerika.

Enkelte misjonærer tok seg av foreldreløse barn og oppdro dem i kristen tro. Og noen fransiskanere gjorde forsøk på å utdanne meksikanere til prester, men ingen ble ordinert. Studentene kunne være intelligente, og lærte nokså raskt latin og spansk. Men de klarte ikke å leve i sølibat. At mange prester i Europa levde i konkubinater, er en annen sak.

Den katolske kirke i Latin-Amerika forble lenge ufullstendig, uten nasjonale prester. I alminnelighet fikk indianerne bare del i tre av kirkens syv sakramenter, dåp, bot (skriftemål) og ekteskapsvigsel. Etter hvert ble det vanlig med store, men sjeldne kommunjoner.

Misjonsarbeidet begynte senere i Syd-Amerika enn i Mellom-Amerika. Til Peru kom f. eks. fransiskanerne i 1531, dominikanerne i 1540 og jesuittene enda senere. Regionalkonsilet i Peru 1583 fant at indianerne enda ikke var modne til å bli prester, men at en katekisme skulle oversettes og at folkesproget skulle brukes i undervisning, forkynnelse og skriftemål. I Brasil begynte misjonsarbeidet i 1549 med ankomsten av bare seks ordensprester. Nøkterne katolske kirkeledere er fullt klar over at Latin-Amerika fremdeles i stor grad er et misjonskontinent. Som delforklaring peker de på *prestenoden* i dette området. Hansjosef Theysen skrev i 1965: «I Latin-Amerika, som på papiret er katolsk og som huser en tredjedel av hele verdens katolikker, er kristendommen i den største fare. Prestemangelen lar trossubstansen svinne bort og hedenske skikker skyte opp som frodig ugress». Latin-Amerika har 34 prosent av alle (nominelle) katolikker, men bare 9,5 prosent av verdens katolske prester. Nå skal vi huske at den katolske kirke, med sin skriftemålspraksis, bare fungerer skikkelig med mange prester pr. folkeenheter.

I 1963 hadde det katolske Sveits 496 innbyggere pr. prest, England 520, Belgia 571, mens det svakest bemannede katolske landet i Europa, forbausende nok Portugal, hadde 1570 innbyggere pr. prest. Det tilsvarende tall for Latin-Amerika var 4891. Stillingen har senere forverret seg. En stor del av de katolske prestene i Latin-Amerika, i Brasil hele 40 prosent, er utlendinger. Mange av disse er kritiske overfor militærdiktaturet. Og en del av dem er utvist fra Latin-Amerika. I enkelte land står mange prestegjeld ledige, i Bolivia hvert fjerde kall. Ikke så merkelig at man i dette landet har holdt på førkristne skikker, f. eks. flere døgnns fest med dans og måltider på kirkegården. Protestantisk gudstjeneste var forbudt i Bolivia frem til 1903.

Protestantisk misjon i Latin-Amerika tok til etter at kolonitiden var slutt, i Chile allerede i 1840-årene og i Brasil så smått i 1858, i de fleste land i 1870-årene eller senere og i Ecuador først i år 1900. Surinam, tidligere hollandsk Guinea, er en unntagelse. Her begynte brødreminighetene sin misjon på 1700-tallet og har stor tilslutning.

De fleste protestantiske misjonærer i Latin-Amerika er kommet fra USA. I 1924 var 24 misjonsorganisasjoner virksomme i Mexico. Av disse var *en* engelsk og resten amerikanske. Det kan ikke nektes at den katolske kirke tidligere har lagt hindringer i veien for protestantisk misjon, særlig i Mellom-Amerika. Men katolsk motstand er neppe hovedforklaringen på at reformasjonskirkene står svakt i Latin-Amerika. Disse kirkenes innsats kom sent og har vært spredt fektning. I 1924 var det i syv mellomamerikanske land 284 protestantiske misjonærer fordelt på mange organisasjoner. Hver misjon hadde gjennomsnittlig en flokk på bare seks misjonærer i hvert av disse landene.

Forholdene i Syd-Amerika er omtrent de samme som i Mellom-Amerika, selv om Brasil skiller seg ut på flere måter. Det ikke-kristne innslag i folkereligjøsiteten er her meget sterkt, blant annet ved afrikansk påvirkning (Macumba). Som eksempel kan nevnes Woodoo, som ellers er sterkere utbredt på Haiti.

Det er på denne bakgrunn det må sees at presbyterianske misjonærer pleide å døpe medlemmer av den katolske kirke som gikk over til den reformerte kirke. Men at disse nominelle katolikkenes muligens hadde praktisert synkretistiske skikker, rettfærdiggjør ikke presbyterianernes gjendåpspraksis.

Lutheranere har først relativt nylig begynt misjonsarbeid i

Latin-Amerika. I 1932 hadde baptister og presbyterianere til sammen to tredjedeler av samtlige 563 misjonærer i Brasil.

Den sterkeste misjonerende kirkefamilie i Brasil, som i mange andre latinamerikanske land, er pinsevevnnene. Årsakene til dette er ikke at pinsevevnnene var så tidlig ute. De første pinsemisjonærer kom til Brasil, Argentina og muligens andre land i Latin-Amerika i 1910. En nordmann var blant disse. Pinsevevnnene har hatt og har et stort antall misjonærer. Etter de opplysninger Egede Instituttet har fått, arbeidet i 1975 142 norske misjonærer i ti land i Latin-Amerika. Av disse tilhører over hundre pinsevevnnene og De frie evangeliske forsamlinger. Santalmisjonen har ca. 30 misjonærer i Ecuador (fra 1968). Misjonssambandet vedtok ifjor å begynne misjonsarbeid blant Perus indianere. Og Det Norske Misjonsselskap har i noen år hatt misjonærer i Brasil. Ikke i noen verdensdel har tallet på norske misjonærer vokst så relativt raskt i de siste 25 år som i Latin-Amerika.

C. *Nasjonale kirker*

Nasjonale katolske kirker

Man kan med liten rett tale om nasjonale kirker i Latin-Amerika så lenge det var spansk og portugisisk koloniområde. Den første biskop på det amerikanske kontinent ble riktignok utnevnt allerede i 1513 (Panama), men dermed var ingen nasjonal kirke opprettet. Utnevnelsene ble avgjort i Lisboa og Madrid. Det må også være galt å tale om nasjonale kirker så lenge hele presteskaper var europeisk. I 1794 ble de tre første indianere presteviet i Chile.

Virkelig nasjonale kirker ble gradvis til etter at Latin-Amerika opphørte å være koloniområde. Venezuela ble selvstendig allerede i 1811, blant annet ved hjelp av Francisco de Miranda og hans hjelper Simon Bolivar, som også ble frihetshelt i Ecuador, Colombia, Bolivia og Peru. Frigjøringen tok lang tid.

Brasil er verdens mest folkerike «katolske» land, men fikk ikke sin første kardinal før i 1905. I dag er Brasil relativt bedre utstyrt med biskoper (118 i 1965), erkebiskoper (31 i 1965) og kardinaler (3 i 1965) enn med prester.

Selvstendigjørelsen av Latin-Amerikas kirker tok et langt skritt fremover da den latinamerikanske bispekonferanse kom sammen første gang i 1955. I dag kan man regne med tre eller fire gruppe-

ringer i den katolske kirke i Latin-Amerika. Grupperingene er i stor grad politisk bestemt.

Ytterst til venstre står en liten gruppe *sterkt radikale* prester og biskoper. I Mexico kan 3–4 biskoper regnes til denne fløyen.

Så har man en relativt stor gruppe *sentrumsvenstre*. Grupperingen er enten ikke organisert eller, i enkelte land, løst organisert. Den vokser stadig. Videre har vi det som utgjør hovedgruppen fremdeles, selv om det varierer fra land til land, nemlig de *sentrumshøyre* eller passivt konservative. Det øverste hierarki hører som regel til denne grupperingen, men utviklingen går i retning av at de sentrumshøyre blir sentrumsvenstre.

Endelig har vi en relativt liten gruppe meget *konservative tradisjonister*, særlig blant de eldre biskopene.

Legfolket, især kvinnene (dårlig utdannet!), er jevnt over kirkeleg konservative (prekonsiliære) og ofte politisk passive.

Forholdet mellom kirken og de verdslige myndigheter var av og til anstrengt alt i kolonitiden, og har ikke sjelden vært det siden også. Jeg skal nevne noen få eksempler. I Mexico måtte klostrene stenge i 1870-årene, og i 1926 ble resten av kirkens eiendom konfiskert. Utenlandske prester ble forvist og prosesjoner forbudt. I noen meksikanske stater måtte lærerne i grunnskolen erklære: «Jeg erklærer at jeg er ateist, en uforsonlig fiende av den katolske religion, at jeg vil streve etter å knuse den og kjempe mot presteskapet når som helst og hvor som helst det er nødvendig.» Kirken har hatt det lettere etter 1936. Hele 98 prosent av folket er katolikker, og utslag av folkefromheten sees nær sagt overalt. Gjennomsnittlig 15.000 mennesker besøker f. eks. daglig Basilica de Guadalupe i Mexico C., og mange av pilegrimene kravler på sine knær over plassen og inn i kirken. I andre latinamerikanske land, som Bolivia, kan folkefromheten få smakløse kommersielle utslag, f. eks. «Frelserens manufakturforretning», «Den Hellige Ånds slakterbutikk», «Jesusvann» (brus) og «Jesus-sigaretter». I dagens Mexico, som tross alle revolusjoner og all marxistisk påvirkning er et samfunn med store klassemotsetninger, kan katolske biskoper konkret kritisere bedrifter som utnytter arbeiderne.

I Argentina erklærte Peron kirken krig i 1954, to år etter at han overtok makten. Han strøk festdager, forbød prosesjoner, stanset katolske aviser og legaliserte skillsmisser og prostitusjon. Konflikten stat/kirke i Argentina er påfallende fordi kirken i Argentina regnes for å være temmelig reaksjonær. Ingen argentinsk biskop har så

vidt jeg vet, undertegnet noe progressivt hyrdebrev. Messebesøket er forresten det laveste i hele Latin-Amerika. Men det finnes en progressiv gruppe på 4–500 yngre prester som bor i slumstrøk og deltar i demonstrasjoner. De kaller seg «Prester for den tredje verden».

I Brasil ble en prest utvist i 1968 for å ha deltatt i en streik. Året etter ble kardinal Rossi nektet adgang til katedralen i Sao Paulo da han skulle meddele den første nattverd til barn av militære, og fikk beskjed om at han var *persona non grata* der. Kardinalen hadde på sin side demonstrert ved å utebli fra et presidentbesøk og ved å avslå en brasiliansk utmerkelse. Den 24. februar 1977 var det møte i Brasils biskopkonferanse. Møtet vedtok en meget hård kritikk av landets militærregime, skjev jordfordeling, utryddelse av indianerstammer, sensur osv. Av 220 biskoper og erkebiskoper underskrev 217 dette dokumentet. Den katolske kirke i Brasil står frem som den eneste åpne opposisjon mot diktaturet i landet.

Den katolske kirke i Latin-Amerika er idag inne i en sterk utvikling. Forandringen kan i enkelte tilfeller anta ekstremt politisk karakter, men også da med et innslag av heroisme og fransiskansk fattigdomsidealisme. Fornyselsen kan også anta karismatisk karakter. I Mexico og Costa Rica har jeg sett flere naive utslag av folkefromhet som salg av «hellig vann», men også store, nybygde kirker, enkle og vakre og *godt besøkte*. I alle fall en av de store kirkene jeg besøkte, var en karismatisk katolsk kirke, med pinse-symboler både innvendig og utvendig (ildtunger, duer). Ved siden av de vanlige messer hadde man i denne kirken samvær som ligner møter i pinsebevegelsen. Også dette er «folkefromhet», men med et sterkt innslag av evangelisme.

Nasjonale protestantiske kirker

Det sterkeste ikke-katolske trossamfunn i Latin-Amerika er avgjort *pinsebevegelsen*. Allerede i 1924 utgjorde pinsevennene den største «evangeliske» gruppen i Chile og samlet halvparten av protestantene. I Mexico regnet man i 1976 med rundt 800.000 protestanter. Av disse er de fleste pinsevenner og karismatikere, mens resultatet av luthersk arbeid fra USA bare er ca. 10.000 luthere, inklusive utlendinger.

Brasil er det latinamerikanske landet som har størst antall og størst prosent av protestanter. Vi ser her bort fra det lille Surinam

som *prosentvis* har flere protestanter. Ikke i noe latinamerikansk land står den *lutherske* kirke sterkere enn i Brasil. Den første lutherske menighet i Brasil ble dannet så tidlig som i 1823 av tyske og enkelte sveitsiske immigranter. I 1863 ble *Deutsche Evangelische Gemeinde* organisert med tre synoder. Kirken var, og er i overveiende grad ennå, en kirke for tysktalende innflyttere og deres velstående etterkommere. Den har til det siste ikke vært misjonerende, men har likevel opplevd en sterk vekst. Kirken har tradisjonelt stilt seg aksepterende til regimet. Den tallet i 1969 ca. 750.000 medlemmer som ble betjent av 271 prester og diakoner. Av disse var 96 tyske statsborgere. Ved siden av *Den evangeliske kirke av den lutherske bekjennelse i Brasil*, trolig med ca. 800.000 medlemmer i 1977 har den strengt konfesjonalistiske lutherske kirken *Missouri-synoden* en ganske beskjedne tilslutning.

I 1925 oppgav statistikken bare 101.000 protestanter i Brasil. I 1938 var tallet 241.000, dvs. 0,6 prosent av befolkningen, i 1949 1.658.000 protestanter eller 3,26 prosent, og i 1961 tallet man 4.072.000 protestanter, som utgjorde 6,06 prosent av befolkningen.

De store reformasjonskirkene har hatt sin del av veksten, men den vesentlige del av ekspansjonen faller på pinsevevnerne. De utgjorde 9,5 prosent av alle protestanter i Brasil i 1930. Så kom «det store spranget», og i 1958 var 55 prosent, og i 1964 var hele 73,6 prosent av alle brasilianske protestanter pinsevevner. Det er grunn til å anta at ekspansjonen har fortsatt og at pinsevevnerne utgjør nær 90 prosent av alle protestanter i Brasil i 1977. Hva kan årsaken til denne veksten være? Vi kan ikke gå utførlig inn på dette problemet her, men vil peke på at pinsebevegelsen hadde eksistert i Brasil i drøye to årtier før den begynte å vokse så fenomenalt. Veksten synes altså ikke utelukkende å kunne tilskrives pinsebevegelsens budskap. For det annet legger vi merke til at den sterke ekspansjonen faller sammen med befolkningseksplosjonen og urbaniseringen og med de sosiale forandringer som følger med. Pinsebevegelsen i Latinamerika er, som i USA og Europa da den sprang frem i begynnelsen av det 20. årh., hovedsakelig rekruttert fra de økonomisk og utdanningsmessig svakeste lag i folket. Det er særlig de sosialt og religiøst rotløse innflyttere i de hurtigvoksende storbyene som slutter seg til pinsemenighetene. I pinsemenighetene får de en ny identitet, en identitet som de opplever som et intenst fellesskap som de gir uttrykk for med enkle emosjonelle midler. Fellesskapet er både religiøst og sosialt. I pinsemenig-

hetene får de også hjelp til sosial oppdrift. Også i Brasil har pinsebevegelsens sterke aksentuering av det subjektive og karismatiske resultert i splittelser. Pinsevevnenene i Brasil er organisert i 43 forskjellige samfunn. Jeg skal nevne noen av de viktigste, og begynner med det eldste av dem, *Congregacao Crista do Brasil*. Grunnleggeren var en italiensk valdenser som emigrerte til USA (Chicago) og som der ble pinsevevnen. I 1962 rapporterte denne kirken å ha 264.000 døpte og praktiserende medlemmer. Levealderen er lav i Brasil. 60,6 mot i Norge 71,5 for menn og 77,8 for kvinner. (Levealderen i andre latinamerikanske land er lavere.) Det betyr at en større del av folket er under 15 år enn i Europa. Man regner med at C. C. do Brasil måtte ha ca. 500.000 tilhengere i 1962. C. C. do Brasil regner med en årlig vekstrate på minst 8 prosent, og kom til at det måtte være ca. 700.000 tilhengere i 1968. I 1977, om veksten har fortsatt, kan kirken forsiktig kalkulert regne med en halv million medlemmer og omtrent det dobbelte antall tilhengere. Denne pinsekirken har mer av det sosiologiske sektpreg enn de andre pinsekirkene i Brasil. Man *må* knele under bønn, troende kvinner *må* bære slør under gudstjenestene. Man bruker «det hellige kys» og forkaster politisk aktivitet og bruk av statutter og statistikk. Kirken er ytterliggående fundamentalistisk og forkaster all litteratur utenom Bibelen. Men kirken er ikke legalistisk med hensyn til tiende og søndagsfeiring.

Assembleias de Deus, en søsterkirke til den veletablerte Assemblies of God i USA, kom til Brasil i desember 1910 ved en svensk-amerikaner. Den tallet i 1930 ca. 14.000 «fulle» medlemmer. Tallet steg til 120.000 i 1940 og til hele 702.750 i 1962, anslagsvis 1,3 millioner i 1967 og sannsynligvis ca. to millioner i 1977. Dette er den mest «kirkelige» av de latinamerikanske pinsesamfunnene, med organisert (bibelskolemessig) presteutdannelse, utgivelse av bøker og blad, blant annet sangboken *Cantor Pentecostal* som kom i sitt 30. opplag i 1965. A. d. D. er typisk storbykirke, men den holder strengt på en puritansk etikk og forkaster bruk av alkohol, tobakk og kosmetikk.

Også den amerikanske *International Church of the Foursquare Gospel* er representert i Brasil. Den hadde i 1967 trolig 30–40.000 døpte medlemmer, og har kanskje 60–70.000 medlemmer i 1977.

Den mest typisk latinamerikanske pinsekirken i Brasil er vel *Ingreja Evangelica Pentecostal Brasil para Cristo* som ble til midt i 1950-årene. Lederen er storpredikanten Manuel de Mello. Han

hevdet i 1965 at han da hadde en tilslutning på ca. 900.000 og en årlig tilvekst på minst 80.000. Det skulle, om veksten har fortsatt, bety en tilhengerskare på ca. to millioner i 1977. Ifølge en annen kilde hadde samtlige «frie» (ikke produkter av utenlandsk misjon) pinsekirker i Brasil i 1965 ca. 389.000 døpte medlemmer, hvilket skulle svare til ca. 780.000 tilhengere. Det er sannsynlig at tilhengerskaren tolv år senere er på ca. halvannen million.

Det er rimelig å anta at tallet på pinsevenner i Brasil i 1977 må ligge på mellom 4,5 og 6 millioner.

Nyere kirkesamfunn som Metodistkirken og Adventistsamfunnet har også hatt en viss fremgang i latinamerikanske land. Men generelt står det i Latin-Amerika religiøst sett mellom den folkekirkelige katolske kirke og den store gruppen av ulike pinsemenigheter. Foruten to små chilenske pinsekirker er også de Mellos Brasil for Kristus-kirke medlem av Kirkenes Verdensråd. Manuel de Mello har grunnlagt medlemskapet med at Kirkenes Verdensråd viser sosialetisk ansvar. Det er interessant å legge merke til at pinsebevegelsen er motstander av kirkeøkumenikk i overflodssamfunn som USA og Skandinavia, mens det i Latin-Amerika er eksempler på at pinsedenominasjoner, og andre konservative evangeliske kan gå inn i KV-økumenikken. I Latin-Amerika tvinges kirkene til å fungere sosialetisk.

Vi vil i en artikkel i neste nr. av NOTM ta for oss latinamerikansk teologi i dag og under dette gjøre rede for den såkalte frigjørings-teologi. Artikkelen vil bli utstyrt med en litteraturliste.